

УДК 821.161.2.09:929Донцов

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-799-808](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-799-808)

Шевченко Світлана Миколаївна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вулиця Січових Стрільців, 52Д, м. Київ, 04053, <https://orcid.org/0000-0002-0432-8893>

Д. ДОНЦОВ ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕГРАЛЬНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (1917-1973 рр.)

Анотація. Статтю присвячено осмисленню сутності українського інтегрального націоналізму на засадах політичної філософії Дмитра Донцова. Визначено, що цінним у цій площині є звернення до націоналізму як світоглядно-ідеологічного феномену, відображенням світоглядних установок певних соціальних груп, що проявляється в усвідомленні певної соціальної спільноти як тотальної цілісності і протиставлення цієї цілісності іншим подібним їй за формою соціальним цілісностям. Виявлено, що український націоналізм як своєрідний соціокультурний напрям націоналістичної ідеології є віддзеркаленням всього політико-історичного шляху українства. Також, показана фундаментальна праця, яка стала в певній мірі евангелієм для молодого покоління українських патріотів. В цій ґрунтовній роботі Донцов рішуче засуджує «драгоманівців», «провансальців». Аналізуючи причини поразки наших визвольних змагань, викриває демобілізуюче, роззброююче базікання «друзів народу» про «любов до братів-слов'ян», про «демократію-соціалізм», піддає їх нищівній аргументованій критиці.

Встановлено, що політична філософія Дмитра Донцова відома як «інтегральний націоналізм», справила величезний вплив на українську історію ХХ століття. Вона була основою ідеології ОУН, вона лишається ідейним підґрунтям багатьох правих партій і угруповань політичного спектру сучасної України.

Аргументовано актуальність праць та філософії Д. Донцова, його філософія інтегрального націоналізму на сьогодні важлива саме тому, що кличе до боротьби за націоналізм. Доведено, що Д. Донцов є яскравим представником української школи націоналістичної ідеології, пройшовши світоглядний генезис від мислителя соціалістичної орієнтації до мислителя з чітко окресленою націоналістичною орієнтацією з атрибутом у формі якісної неґації лівих ідеологій. Його світоглядна позиція є аперцептивним виразом

певних соціальних груп, що прагнули до незалежності України, незважаючи на засоби, якими ця незалежність буде досягнута. Донцов підкреслює роль міста Києва як потужного імпринта до відродження української національної еліти. Мислитель акцентує увагу на історичній минувшині Києва як базисі того, на чому зможе бути побудований якісно новий конструкт української національної ідеї. Донцов послідовно обстоював ідею незалежності України. Отже, актуальність ідей Д. Донцова ще і у формуванні нової хвилі національної еліти лежать у сучасній площині національних традицій України.

Ключові слова: інтегральний націоналізм, український націоналізм, філософія, політико-історичний шлях.

Shevchenko Svitlana Mykolayivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sichovykh Striltsiv St., 52, Kyiv, 04053, <https://orcid.org/0000-0002-0432-8893>

D. DONTSOV FOUNDER OF UKRAINIAN INTEGRAL NATIONALISM (1917-1973)

Abstract. The article is devoted to understanding the essence of Ukrainian integral nationalism based on the political philosophy of Dmytro Dontsov. It was determined that the appeal to nationalism as a worldview and ideological phenomenon, a reflection of the worldview attitudes of certain social groups, is valuable in this plane, which is manifested in the awareness of a certain social community as a total integrity and the opposition of this integrity to other social integrity similar to it in form. It was revealed that Ukrainian nationalism as a kind of socio-cultural direction of nationalist ideology is a reflection of the entire political and historical path of Ukrainianism. Also, the fundamental work is shown, which became to a certain extent the gospel for the young generation of Ukrainian patriots. In this thorough work, Dontsov resolutely condemns the "Dragomanians" and "Provencals". Analyzing the reasons for the defeat of our liberation struggles, he exposes the demobilizing, disarming chatter of "friends of the people" about "love for Slavic brothers", about "democracy-socialism", and subjects them to devastating reasoned criticism.

It has been established that Dmytro Dontsov's political philosophy, known as "integral nationalism", had a huge impact on Ukrainian history of the 20th century. It was the basis of the ideology of the OUN, it remains the ideological basis of many right-wing parties and groups of the political spectrum of modern Ukraine.

The relevance of D. Dontsov's works and philosophy is argued, his philosophy of integral nationalism is important today precisely because it calls for struggle. It has been proven that D. Dontsov is a bright representative of the Ukrainian school of nationalist ideology, having undergone a worldview genesis from a thinker of a socialist orientation to a thinker with a clearly defined nationalist orientation with an attribute in the form of a qualitative negation of leftist ideologies. His worldview position is an apperceptive expression of certain social groups that aspired to the independence of Ukraine, regardless of the means by which this independence would be achieved. Dontsov emphasizes the role of the city of Kyiv as a powerful imprint for the revival of the Ukrainian national elite. The thinker focuses on Kyiv's historical past as the basis for building a qualitatively new construct of the Ukrainian national idea. Dontsov consistently defended the idea of Ukraine's independence. Therefore, the relevance of D. Dontsov's ideas in the formation of a new wave of the national elite lies in the modern plane of national traditions of Ukraine.

Keywords: integral nationalism, Ukrainian nationalism, philosophy, political and historical path.

Постановка проблеми. Інтегральний націоналізм зародився у Франції наприкінці 19 – початку 20 ст. і відповідно до викликів часу поставив націоналізм на новий рівень, - політичний.

Інтегральний націоналізм з'являється в країнах, де сильний дух мілітаризму ще більше зміцнюється в боротьбі за незалежність і коли вважається, що після досягнення незалежності для забезпечення порядку, безпеки та життєздатності нової держави потрібний авторитарний правитель та\або мілітаризація.

Необхідно зазначити, що український інтегральний націоналізм має певну відмінність. Інтегральні українські націоналісти сповідували себе провісниками ідеалістичного погляду на світ, який вони розуміли як антитезу матеріалістичній філософії марксизму-ленінізму та засіб від позитивізму провідних діячів української демократичної думки (зокрема, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Івана Франка та Михайла Грушевського). У пошуках причини провалу української боротьби за незалежність (1917–1920) націоналісти переконалися, що маси прагнули незалежної держави, проте були засмучені і розчаровані слабким урядовим керівництвом. Критика окремих недоліків переросла в систематичну відмову від демократичних і соціалістичних принципів, які були відмітною рисою українського національного руху наприкінці 19 і початку 20 століть. Гуманістичні традиції дореволюційного українського керівництва охарактеризовані як наївні та яким не вистачає національних переконань. Націоналісти-інтегральні стали вважати, що їх епоха вимагала нових форм революційної дії, що може зрівнятися з жорстокістю і рішучістю, проявленими ворогами України [4].

Ідеологію ОУН до 1943 р. називають інтегральним націоналізмом.

Іван-Павло Химка та Пер Андерс Рудлінг стверджують, що українські націоналісти ніколи не вживали термін інтегральний націоналізм. Цю назву для означення ідеології ОУН запропонував Джон Армстронг після Другої світової війни [9]. Також, інколи термін «інтегральний націоналізм» замінюють одним словом «інтегралізм».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи літературні джерела знаходимо цілу плеяду менш відомих українських діячів: В. Липинський, І. Мірчук, М. Міхновський, В. Щербаківський та інші, які розглядали націоналізм як світогляд українського народу серед яких і Дмитро Донцов (1883–1973) – український літературний критик, публіцист, філософ, політичний діяч, головний ідеолог українського інтегрального націоналізму [14 с. 384; 15 с. 99].

Історико-культурологічна, політична, ідеологічна, культурно-громадська діяльність Д. Донцова, зокрема окремі аспекти інтегрально-націоналістичної, патріотичної і окремо десь педагогічної спадщини стали предметом наукового дослідження Єндика Р., Сосновського М. та ін. Сучасне осмислення розвитку вітчизняної педагогічної науки знайшло відображення у працях Г. Грабовича, І. Дзюби, А. Жуковського, М. Железняка, Квітки С. та ін., які досліджували різні аспекти націоналістичної, просвітницької діяльності та аналізували його праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас історіографічний огляд засвідчує, що науково-просвітницька діяльність Д. Донцова ще недостатньо вивчена. Не дістали належної уваги його національні ідеї патріотичного характеру, що їх зберігають спеціальні наукові праці, літературні твори, епістолярій. Досвід просвітницько-педагогічної діяльності Д. Донцова, її актуальність та історико-педагогічна значущість для розвитку освіти в Україні зумовили вибір теми нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Політична філософія Дмитра Донцова (1883-1973), відома як «інтегральний націоналізм», справила величезний вплив на українську історію ХХ століття. Вона була основою ідеології ОУН, вона лишається ідейним підґрунтям багатьох правих партій і угруповань політичного спектру сучасної України.

Світогляд Донцова сформувався під визначальним впливом А. Шопенгауера, німецької «філософії життя» (Ф. Ніцше, О. Шпенглер, Г. Зіммель, В. Дільтей, гр. В. Фон Кайзерлінг), французького інтуїтивізму (А. Бергсон), творів Ж. Сореля, В. Парето, зрештою — політичної філософії Б.Муссоліні. Справді, Д. Донцов часто покликається на цих авторів. Проте мало хто досліджував власне українські джерела його світогляду. А джерела ці сягають найглибших шарів української історії і ментальності [11].

Націоналізм, як світоглядно-ідеологічний феномен є відображенням світоглядних установок певних соціальних груп, що проявляється в усвідомленні певної соціальної спільноти як тотальної цілісності і протиставлення цієї цілісності іншим подібним їй за формою соціальним цілісностям. Український націоналізм, як своєрідний соціокультурний паросток у дереві націоналістичної ідеології є віддзеркаленням всього політико-історичного шляху українства у всьому багатоманітті його проявів.

Д. Донцов є яскравим представником української школи націоналістичної ідеології, пройшовши світоглядний генезис від мислителя соціалістичної орієнтації до мислителя з чітко окресленою націоналістичною орієнтацією з атрибутом у формі якісної негації лівих ідеологій. Його світоглядна позиція є аперцептивним виразом певних соціальних груп, що прагнули до незалежності України, незважаючи на засоби, якими ця незалежність буде досягнута [9].

При побудові концептуального каркасу теорії провідної верстви Д. Донцовим були використані праці італійських соціологів, які розробляли теорію «елітаризму» (Г. Моска, В. Парето, Н. Міхельс). Позитив Донцова як мислителя в тому, що він зміг пройти вульгарне тлумачення концепцій даних діячів, спромігшись переробити даний конструкт під українські реалії, сформувавши якісну теорію української національної еліти [1].

Ми ж спробуємо зосередити своє дослідження в полі філософської спадщини Д. Донцова, що зумовлено певними ретроспективним та перспективним резонами: 1) поруч із В'ячеславом Липинським Дмитро Донцов першим в українській політико-правовій думці підняв до того спорадичні елітистські ідеї до рівня цілісної теорії, синтезувавши вітчизняні доробки із західними концепціями.

2) Його психологічно-волюнтаристичний підхід в теорії еліт спромігся перейти із розряду теорії в принцип національної політичної практики в 30-50 роки ХХ століття.

3) З огляду на глобалізацію поширення різного гатунку «західних» та «східних» концептів політичного процесу, актуальним виглядає дослідження та впровадження в суспільне життя механізмів, що ґрунтуються на власних традиціях соціоорганізації.

Проблематику елітизму Дмитро Донцов розглядав у своїх працях «Модерне москофільство», «Націоналізм», «З приводу одної ересі», «Сучасне положення нації і наші завдання», «Підстави нашої політики», «Політика принципіальна і опортуністична», «Дух нашої давнини», «Орден – не партія», «Початки «загравістів» і платформа націоналістичного руху» та в інших [4, 5, 6].

За змістом доктринальних пошуків його теорію еліт умовно можна розбити на три блоки: критика псевдоеліти «масового суспільства» як

радикальна негачія сучасного йому суспільства, яке змушує дати обґрунтування нової еліти; визначення і характеристика статусу позитивної провідної верстви; організація національної еліти.

На думку мислителя, саме зрада національної еліти є однією з детермінант, що привели до встановлення чужоземної влади в Україні. Причинами, що привели до даної констеляції, Д. Донцов вважає заміну войовничого елемента національної еліти «пасивною» інтелігенцією «драгоманівського» типу, партикулярний меркантилізм української національної еліти, нездатність синхронізувати свої сили тощо... [3]

Д. Донцов малює контрастний портрет представника української національної еліти, що складається з так званої теорії «трьох рис» (мудрість, мужність, благородство). Мислитель вважає їх атрибутивними для процесу формування молодого покоління української національної еліти.

Акцентування філософом на архаїзмі та традиціоналізмі як важливих складових ланок концепції національної еліти Д. Донцова.

Мислитель звертається до історичної минувшини українського народу (Київська Русь, Україна за часів Богдана Хмельницького), як величними прикладами соціальної активності української національної еліти.

Донцов підкреслює роль міста Києва як потужного імпринта до відродження української національної еліти. Мислитель акцентує увагу на історичній минувшині Києва як базисі того, на чому зможе бути побудований якісно новий конструкт української національної ідеї [4].

При аналізі творчої спадщини Д. Донцова не можна не відмітити деяку подібність концепцій Д. Донцова та видатного українського консерваторомонархіста В'ячеслава Липинського. Деякі дослідники творів Донцова схиляються до думки, що Донцов запозичив певні концептуальні моменти у Липинського, оскільки їхні теорії провідної верстви досить подібні [9].

Наголошування мислителем на окцидентальному виборі українства, на русі до західних соціальних моделей, та ксенофобія до концептуального Сходу (росії зокрема). Донцов вважає Україну географічним центром Європи, що повинна служити буфером між росією та Заходом [5].

Керуючись ідеями Ніцше, Дмитро Донцов прийшов до генерального висновку: нація – не лише «мовна чи національна збірнота», — нація – це «воля щось спільне творити». Донцов намагався прищепити українській суспільності волю до влади і волю до життя, фанатизм на шляху боротьби за власну ідею, тверду віру у власні сили, і тільки такий вихід він вбачав у творенні повновартісної нації. *Націю може порятувати лише народження нової психології переможців, а не рабів, «не вічний стогін покараних рабів і сльози»* [6].

Коли ж Донцов говорить про суспільну еліту, то усвідомлює під цим не якісь матеріальні чи політичні переваги. Еліта, вибрані – це ті, хто вимагає від себе більше ніж інші, навіть якщо ці вимоги їм не під силу.

Історія, політика й мистецтво в його теоріях стоять поруч. У праці «Де шукати наших історичних традицій», Донцов із захопленням описував суворі епізоди історії козацтва і вважав, що коли українці відмовилися від політики національної агресії, коли національна ідея почала керуватися загальнолюдськими цінностями, перестала реалізовуватися через фанатизм, інстинктивні почування, емоційність, а не розумовість, дух національної нетерпимості, як це було за часів Богдана Хмельницького і тоді, коли Україна ще утримувала свою державність, тоді саме і почалося звиродніння нашого національного почуття.

Заангажованість мистецтва політичними ідеями для нього цілком природна річ. Тому Донцов наголошує на особливій ролі письменників у суспільстві – як сили, що формує свідомість людей. Корінь зла, головну причину того, що українці втратили колишню силу духу, перетворилися на провінцію Європи, Донцов вбачав у самих українцях. Вістря критики він спрямував проти тих ідеологів національно-визвольного руху України, які спиралися на загальнолюдські, демократичні ідеали, насамперед М. Драгоманова, М. Грушевського та ін. Він закидав їм брак фанатизму й віри, страх нав'язати свою волю, свою ідеологію, як окремій особі, так і ворожій нації.

«Націоналізм» (1926) Д. Донцова – фундаментальна праця, яка стала в певній мірі євангелієм для молодого покоління українських патріотів. У цій ґрунтовній роботі Донцов рішуче засуджує «драгоманівців», «провансальців». Аналізуючи причини поразки наших визвольних змагань, викриває демобілізуюче, роззброююче базікання «друзів народу» про «любов до братів-слов'ян», про «всепланетний рай», «демократію-соціалізм», піддає їх нищівній аргументованій критиці. Донцов апелює до Шевченка, до Лесі Українки, до М. Міхновського. В часах князівської доби, в славній козащині шукає той тип борця-лицаря, тип володаря-провідника, якого так не вистачало тоді і ще більше не вистачає зараз [8].

Обґрунтовуючи свої тези, він наводить незаперечні факти, цитує філософські та літературні твори, наводить приклади з вітчизняної та світової історії.

«Націоналізм» пробудив і кинув до святого бою за Україну легіони незламних лицарів, які рясно скропили кров'ю українську землю, «опаливши вогнем фанатичного прив'язання до неї». «Тільки плекання цілком нового духу порятує нас», – не стомлювався повторювати автор. Донцовський чинний націоналізм захопив гарячі серця галицької молоді, підпорядкував її Ідеї Нації.

Донцов став для неї незаперечним авторитетом, хоч як не намагалися демосоціалісти та комуністи його спалювати, применшити його значення, просто замовчати, заховати — нічого в них не вийшло і до цього часу.

«України ще немає, але ми можемо створити її в нашій душі», – писав він, і ця Україна поставала в душах молодих українських борців. Україна героїчна, Україна, яка творить себе і світ, а не є продуктом творення «сильних світу сього». «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї» – ось кредо послідовників Донцова, зміст їх життя [13].

Висновки. Майстер слова, блискучий публіцист, Д. Донцов дав нам твори, значення яких переоцінити неможливо. Його слово гостре, мова лаконічна, означення влучні й чіткі. І саме цим він страшний для ворогів України до сьогодні. «Націоналізм» перевидавався декілька разів на чужині. Та нещодавно був перевиданий видавництвом «Кальварія» в Україні. Актуальність його творів, його філософія інтегрального націоналізму і на сьогодні величезна, кличе до боротьби.

Донцов послідовно обстоював ідею незалежності України та застерігав від орієнтації на Москву, попри те, чи вона царська, республіканська, буржуазна чи пролетарсько-соціалістична. Сучасний політолог А. І. Ключі зазначав, що Донцов ототожнював царизм і комунізм, оскільки вони є різновидами однієї ідеології і відрізняються лише суттю. Актуальність ідей Д. Донцова ще і у формуванні нової хвилі національної еліти в душі національних традицій. Доведено, що у своїх працях учений порушував важливі педагогічні ідеї, які є актуальними й сьогодні і є неоціненною скарбницею для сучасного українського шкільництва.

Література:

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. *Історія та ідеї*. Дрогобич, 1994
2. Донцов Дмитро Іванович / Г. Грабович // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс]. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-20908>
3. Донцов Д. Підстави нашої політики. Відень. 1921
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1991
5. Донцов Д. За яку революцію. Мюнхен, 1957
6. Донцов Д. Єдине, що є на потребу. Київ, 2002
7. Єндик Р. Донцов – ідеолог українського націоналізму. Мюнхен, 1955
8. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. Дрогобич, 1992
9. Ленкавський С. Історія Українського Націоналізму / *Український Націоналізм*. Твори, т.1, Івано-Франківськ, 2002
10. Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью-Йорк; Торонто, 1974
11. Стецько Я. Мої думки на маргінесі дискусії про Орден / *Українська визвольна концепція*. Твори, т.1, Мюнхен, 1987

12. Квіт С. Донцов. Ідеологічний портрет. Київ, 2000.
13. Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Нью-Йорк – 1962 – Львів – 1991
14. Шевченко С.М. Микола Міхновський (1917-1924 рр.) як один із представників українського національного руху кінця XIX – початку XX століття. *The 6th International scientific and practical conference «Scientific research in the modern world»* (April 6-8, 2023). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. С. 384-387. – Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-6-8-04-2023-toronto-kanada-arhiv/> <https://lib.iitta.gov.ua/734919/>
15. Шевченко С.М. Національні ідеї В. Липинського. *Педагогічна біографіка в освітньо-науковому просторі в умовах воєнної доби: нові виклики і завдання* : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнар. уч., 16 трав. 2023 р., Київ / Вінниця: ТВОРИ, 2023. С. 99-101. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/ua/?post_type=ourpublications http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Seminar_abstract_collection_16.052023.pdf
16. Шевченко С.М. Національна освіта й виховання учнів у творчості Юрія Федьковича. *The 7th International scientific and practical conference «Scientific research in the modern world»* (May 4-6, 2023). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. С. 380-384. – Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-4-6-05-2023-toronto-kanada-arhiv/> <https://lib.iitta.gov.ua/735221/>

References:

1. Bagan O. (1994). Nacionalizm i nacionalisty`chny`j rux [Nationalism and the nationalist movement]. *Istoriya ta ideyi - History and ideas. Drogoby`ch*. [in Ukrainian].
2. Donczov Dmy`tro Ivanovy`ch (2008). G. Grabovy`ch [H. Grabovych]. *Ency`klopediya Suchasnoyi Ukrayiny` [Elektronny`j resurs] - Encyclopedia of Modern Ukraine [Electronic resource]*. K.: Insty`tut ency`klopedy`chny`x doslidzhen` NAN Ukrayiny`. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-20908> [in Ukrainian].
3. Donczov D. (1921). Pidstavu` nashoyi polity`ky` [The basis of our policy]. *Viden`*. [in Ukrainian].
4. Donczov D. (1991). Dux nashoyi davny`ny` [The spirit of our antiquity]. *Drogoby`ch*. [in Ukrainian].
5. Donczov D. (1957). Za yaku revolyuciyu [What a revolution]. *Myunxen*. [in Ukrainian].
6. Donczov D. (2002). Yedy`ne, shho ye na potrebu [The only thing that is needed]. *Ky`yiv*. [in Ukrainian].
7. Yendy`k R. (1955). Donczov – ideolog ukrayins`kogo nacionalizmu [Dontsov is an ideologue of Ukrainian nationalism]. *Myunxen*. [in Ukrainian].
8. Ivany`shy`n V. (1992). Naciya. Derzhavnist`. Nacionalizm [Nation. Statehood. Nationalism]. *Drogoby`ch*. [in Ukrainian].
9. Lenkavs`ky`j S. (2002). Istoriya Ukrayins`kogo Nacionalizmu [History of Ukrainian Nationalism]. *Ukrayins`ky`j Nacionalizm. Tvory`, 1 - Ukrainian Nationalism. Works, 1*, Ivano-Frankivs`k. [in Ukrainian].
10. Sosnovs`ky`j M. (1974). Дмитро Донцов: політичний портрет [Dmytro Dontsov: political portrait.]. *Z istoriyi rozvy`tku ideologiyi ukrayins`kogo nacionalizmu - From the history of the development of the ideology of Ukrainian nationalism, N`yu-York; Toronto*. [in Ukrainian].
11. Stecz`ko Ya. (1987). Moyi dumky` na marginesi dy`skusiyi pro Orden [My thoughts on the margins of the discussion about the Order]. *Ukrayins`ka vy`zvol`na koncepciya. Tvory`, 1 - Ukrainian liberation concept. Works, 1*. *Myunxen*. [in Ukrainian].

12. Kvit S. (2000). Donczov [Dontsov]. *Ideologichny`j portret - Ideological portrait*. Ky`yiv. [in Ukrainian].
13. Kry`chevs`ky`j R. (1962). (1991). OUN v Ukrayini, OUNz i ZCh OUN [OUN in Ukraine, OUNz and ZH OUN]. *N`yu-Jork. L`viv*. [in Ukrainian].
14. Shevchenko S.M. (2023). My`kola Mixnovs`ky`j (1917-1924 rr.) yak ody`n iz predstavny`kiv ukrayins`kogo nacional`nogo ruxu kincyа XIX – pochatku XX stolittya [Mykola Mikhnovsky (1917-1924) as one of the representatives of the Ukrainian national movement of the late 19th and early 20th centuries]. *The 6th International scientific and practical conference «Scientific research in the modern world» (April 6-8, 2023) - VI Міжнародна науково-практична конференція «Наукові дослідження в сучасному світі» (6-8 квітня 2023 р.)*, Perfect Publishing, Toronto, Canada, 384-387. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-6-8-04-2023-toronto-kanada-arhiv/> <https://lib.iitta.gov.ua/734919/> [in Ukrainian].
15. Shevchenko S.M. (2023). Nacional`ni ideyi V. Ly`py`ns`kogo [National ideas of V. Lypinsky]. *Pedagogichna biografika v osvitr`o-naukovomu prostori v umovax voyennoyi doby` : novi vy`kly`ky` i zavdannya : zb. materialiv VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf. z istoriyi osvity` z mizhnar. uch., 16 trav. 2023 r., Ky`yiv - Pedagogical biography in the educational and scientific space in the conditions of wartime: new challenges and tasks: coll. materials VIII All-Ukrainian. science and practice conf. on the history of education with international student, May 16 2023, Kyiv. Vinny`cya: TVORY`*, 99-101. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/ua/?post_type=ourpublications http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Seminar_abstract_collection_16.052023.pdf [in Ukrainian].
- Shevchenko S.M. (2023). Nacional`na osvita j vy`xovannya uchniv u tvorchosti Yuriya Fed`kovy`cha [National education and education of students in the work of Yurii Fedkovich]. *The 7th International scientific and practical conference «Scientific research in the modern world» (May 4-6, 2023) - VII Міжнародна науково-практична конференція «Наукові дослідження в сучасному світі» (4-6 травня 2023 р.)*. Perfect Publishing, Toronto, Canada, 380-384. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-4-6-05-2023-toronto-kanada-arhiv/> <https://lib.iitta.gov.ua/735221/> [in Ukrainian].